

The logo for SORAPS features the word "SORAPS" in a bold, sans-serif font. The letters "S", "O", "R", and "A" are white, while "P", "S", and "P" are orange. The text is set against a dark blue rectangular background. To the left of this background is a vertical bar with an orange top half and a dark blue bottom half. To the right is a horizontal bar with an orange top half and a dark blue bottom half.

SORAPS

Study of religions
against prejudices
and stereotypes

Bemærkninger til vigtige tros- og religionsfrihedsparagraffer

Intellektuelt Output 2, Unit VI

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Version No.	Author, institution	Date/Last Update
1	Tim Jensen (University of Southern Denmark)	03/12/2018
2	Mette Horstmann Nøddeskou (University of Southern Denmark)	11/12/2018
3	Mette Horstmann Nøddeskou (University of Southern Denmark)	21/12/2018

Bemærkninger til vigtige tros- og religionsfrihedsparagraffer Transnationale, inkl. Europæiske konventioner, deklamationer og kommentarer

1.a. Overblik over de mest relevante tekster i konventioner, deklamationer, kommentarer og anbefalinger:

- [1948 UN Universal Declaration of Human Rights](#)
- [1950 European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms](#)
- [1966 International Covenant on Civil and Political Rights](#)
- [1981 Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief](#)
- [1993 CCPR General Comment No. 22: Article 18 \(Freedom of Thought, Conscience or Religion\)](#)
- [2013 Council of the European Union: EU Guidelines on the promotion and protection of freedom of religion or belief](#)
- [European Commission](#)

I det følgende vil der blive lagt særlig vægt på den europæiske konvention ("konventionen") og de fortolkende bemærkninger og retningslinjer, der er fastlagt i *the CCPR General Comment nr. 22* og EU-retningslinjerne sammen med de fortolkninger, der er fastlagt i Domstolens afgørelser om Menneskerettigheder ('Domstolen').

1.b. Teksterne og et par foreløbige kommentarer

1948 UN DECLARATION

Paragraf 18.

1. Enhver har ret til tankefrihed, samvittighed og religion; Denne ret omfatter frihed til at ændre sin religion eller tro; frihed til, enten alene eller i fællesskab med andre, offentligt eller privat at manifestere sin religion eller tro gennem undervisning, praksis, tilbedelse og overholdelse.

Denne universelle erklæring blev udarbejdet ikke længe efter Anden Verdenskrig, og det er almindeligt at læse den i lyset af de voldshandlinger, der blev begået mod mennesker og grupper, der identificeres, i hvert fald delvist med henvisning til religion (f.eks. jøder). Også visse staters bestræbelser på at manipulere befolkninger, der har forsøgt at kontrollere og sandsynligvis også ændre deres 'indre liv', skal nævnes som en anden grund til paragraffen.

Længere tilbage i historien er krige, forfølgelser og forbrydelser rettet mod individer og grupper med religiøse tilhørsforhold, enten vedtaget af mennesker, der tilhører en anden religion, eller af ikke-religiøse mennesker og myndigheder mod religiøse mennesker. Dette har sandsynligvis også ligget til grund for udfærdigelsen af paragraffen.

I stedet for f.eks. kun at have paragraffer, der beskytter individet og giver retten til privatliv, uanset tanker og meninger, som man skulle ønske at udtrykke, blev der set et særligt behov for at beskytte religion som sådan.

Derudover kan det siges, at det, der kaldes "religion" eller "religiøs tro", har positioneret sig i mange samfund rundt om i verden som noget "specielt", noget af en særlig "værdi" (for det religiøse folk men også for samfund), noget "forhøjet", mere værdifuldt end andre "værdier" og "trossystemer". Sådanne religionsbegreber var formodentlig repræsenteret blandt forfatterne til paragraffen, som hver især havde folk i forbindelse med vestlige former for kristendom; selv om ordlyden af paragraf 18 ligesom ordlyden af senere erklæringer og konventioner normalt siges at dække ikke blot religion og religiøse overbevisninger og tanker, men - som det bl.a. er anført i CCPR General Comment nr. 22 – også ateistiske, teistiske og ikke-teistiske overbevisninger.

Dette leder os til et par ord om, hvilke foreløbige resultater en semantisk analyse udført med et religionsvidenskabeligt perspektiv kan producere. Hvad er den potentielle eller implicite, mest sandsynlige 'betydning' af de ord, der anvendes i paragraf 18 og i de tilsvarende paragraffer i senere erklæringer og konventioner (jf. nedenfor stående)?

Mens 'tanke', 'samvittighed', 'religion' og 'tro' helt sikkert er udtryk, der anvendes til at skelne mellem hver enkelt og dermed indikerer, at 'religion' ikke er helt det samme som 'tro' (og omvendt), 'tanke' og 'samvittighed', at sammensætningen eller sammenkædningen af disse ord også indikerer, at de betragtes som, ja tæt forbundne. Og sammenkædning af vilkårene, som i en vis grad med samme 'essens', er ekstremt udbredt: blandt lovgivere, dommere, politikere, menneskerettighedsforskere, offentligheden generelt, religiøse mennesker mv. Med udbredelsen af menneskerettighederne og dens artikler om religionsfrihed eller trosfrihed har en sådan måde at tænke om religion også spredt sig til dele af verden ud over den europæiske del af den.

Når paragraffen fortsætter med at binde disse begreber og udtryk sammen, samtidig med at den adskiller dem fra hinanden, og som en gruppe fra en såkaldt ret til 'manifestation' (offentligt eller privat, individuelt eller i fællesskab med andre) af 'religion eller tro', synes det indlysende at konkludere, at de sammen som en gruppe udgør det, der er blevet kaldt menneskets 'forum internum'. Et forum internum har derudover en absolut ret til frihed fra enhver statslig indblanding.

Dette udgør så en slags "antropologi", "psykologi" eller "religiologi", der ser religion som noget, der primært og væsentligt tilhører individets indre liv, en primordial og universel mental tilstand, der er karakteriseret ved tro, tanke og samvittighed, hvor det sidstnævnte udtryk (oprindeligt tæt knyttet til en ide om en moralsk gud, der formaner menneskene med hensyn til moral, med den "dårlige eller gode samvittighed som et "fakultet", der ved hjælp af guden kunne eller burde skelne godt fra ondt), der er knyttet til moralske normer om, hvad der dømmes som værende godt eller dårligt, og forbinder religionen med moral.

Denne sammenkobling mellem religion og tro - også set under vægtlægningen af betydningen af det såkaldte 'frie valg' af individet – samt mellem det 'indre', den indre del af et individ og dennes såkaldte 'subjektivitet' har ifølge de fleste religionsforskere og forskere med særlig interesse for religionen i menneskerettigheder ført til den konklusion: at ordlyden af artiklen om religion i

menneskerettighedstekster er stærkt påvirket af en vestlig, kristen og især protestantisk forestilling om religion, der i sig selv er groet ud af en lang vestlig historie.

Således er den såkaldte *universalitet* af rettighederne og de implicite forståelser omkring religion altså blevet problematiseret. Det skal dog nævnes fra et menneskerettighedsperspektiv, at FN's erklæring fra 1948 faktisk blev underskrevet af langt de fleste involverede stater; også de stater, hvor begrebet religion indirekte i den dominerende religion og landets religiøse historie divergerede fra begrebet i 1948-erklæringen (og senere erklæringer og konventioner).

Den udbredte forståelse af religion, som findes i menneskerettighederne og primært omhandler tro og/eller det intime forhold mellem tro og religion, med tro som det indre og usynlige individ, der samtidig er universelt. Oprindelsen af synlig religion og manifestation deraf, ses af mange religionsvidenskabelige forskere som en smule ironisk. Hvorfor? Fordi forskere i religion, dvs. forskerne specialiseret i det, der kaldes 'religion', i mere end tre årtier har forsøgt at 'dekonstruere' denne forestilling om religion såvel som ideen om 'tro' - samt den postulerede tætte forbindelse mellem to.

I mange traditioner fra fortid og nutid, som på en eller anden måde kan betegnes som religion, ville denne diskurs om religion som intimt forbundet med tro, tanke og samvittighed ikke give mening - og derfor kunne begreberne "religionsfrihed" i dette perspektiv måske være lige så lidt passende.

I mange fortidige og nutidige religioner har ritualer, religiøse praksis, religiøse institutioner og samfund haft prioritet over, hvad der siges at udgøre noget indvendigt og subjektivt som "tro" inden for et individ. Som de fleste religionsforskere ville disse religioner ikke 'starte' med tro og 'forum internum', men snarere med 'forum externum', dvs. ritualer, religiøs praksis, såkaldt tilbedelse, observationer og lignende.

Religionsforskere ville ændre 'kronologien' samt den 'årsag og virkning', der ligger implicit i artiklens ordlyd: først og vigtigst har 'vi' ritualer, tilbedelse, praksis i fællesskab med andre. Først senere kan den enkelte komme til at besidde bestemte overbevisninger, som han eller hun udtrykkeligt lærer gennem praksis og af samfundet(s ældste).

Det er - for at give et eksempel - ikke barnet, der vælger at blive døbt af forældrene eller at deltage i masse og sige bønner i hjemmet og i skolen; men under denne form for 'uddannelse' kan barnet komme til at 'tro', kan blive 'religiøs'. Det religiøse indre og 'religion' i denne forstand er noget socialt og kulturelt og historisk 'konstrueret', og hvis denne 'tro' er taget som 'kernen' af religion, og hvis dette er det, der er beskyttet, til tider på bekostning af de såkaldte "manifestationer" (ordet i sig selv indikerer at noget inde, en tro, en følelse materialiserer og får en udvendig form), hvad mener vi så mener vigtigt om religion, nemlig den religiøse praksis og manifestationerne af religion, er ikke lige så vigtigt for menneskerettighedserklæringer, konventioner, domstole og stater.

'Tro' – af nogle analytiske filosoffer defineret som "the attitude of 'taking something to be true'", som religionsforskeren Donald Wiebe skrev i 1979 (234) – er et koncept, der ikke kun var "ubrugeligt" i forbindelse med fortolkningen af betydningen af de historiske religiøse traditioner, men snarere positivt vildledende.

Inden for religionsvidenskaben er kritikken af "den trosfokuserede forståelse af religion" således, som det ses af nogle (se især Blum 2018 passim), baseret på tæt analyse af "konceptets historie og den fejlagtige men almindelige antagelse om, at troen udgør et nødvendigt eller centralt aspekt af religion", der er forbundet med "religiøse studier, som fortolker religiøse overbevisninger på måder, der immuniserer dem fra vurderinger af sandhed og forfalskning." Og religionsforskerne har flere indvendinger mod det subjektive og indre som angiveligt underforstået af begrebet tro, samt det tilhørende skift til social teori, ifølge hvilken "individuelle overbevisninger" er "røde sild". (Blum 2018, 643).

Det er således ikke 'vores' religion og vores måder at have religion på, som er beskyttet i menneskerettighedsartikler, og i hvad der er blevet kaldt menneskerettighedsregimet. Det er kun den slags religion og tro, der har formået at komme ind i artiklerne udarbejdet af et begrænset antal mennesker på et bestemt tidspunkt og sted i historien og i verden. Menneskerettighedernes universelle karakter eller påstand er således let anfægtet og ses som en anden forekomst af en vestlig hegemonisk diskurs. Det kan således føre til relativisme og partikularisme i forhold til menneskerettighederne. Samtidig er det som nævnt ovenfor blevet menneskerettighedsbegrebet om religion, der er blevet udbredt og accepteret som "naturligt" og "universelt" af mange mennesker over hele verden. Samtidig har det bidraget til, at ellers meget forskellige slags religiøse folk "forener" sig som religiøse med religionsfrihed - med et behov for at stå sammen imod, hvad de hævder eller forestiller sig som angreb lanceret på dem af et sekulært samfund eller en stat.

Men før vi forlader drøftelserne om begrebet religion og/eller (undertiden 'og', andre gange 'eller') tro, må vi også lægge mærke til, at 'tro' - så tæt forbundet, både i tekster og i historien af en religion, specielt kristendommen i sine protestantiske former, især i den vestlige historie om religioner og ideer samt til religion generelt i dag - i menneskerettighedstekster og paragraffer (og kommentarer til dem) om religionsfrihed eller trosfrihed, faktisk er også beregnet til at omfatte ikke-religiøse overbevisninger, herunder ateistiske og anti-religiøse overbevisninger. Man kan dog argumentere for, at disse ikke-religiøse overbevisninger stadig på en eller anden måde ses gennem religionens linser og måles og defineres med hensyn til en særlig forestilling om religion. Samtidig bliver det klart, at 'tanke' som i paragrafferne om religionsfrihed og tro er ikke bare nogen form for tro, og at hverken 'tanke' eller 'tro' i menneskerettighedsdiskursen skal ses som identisk med "holdning" som det fremgår af artiklen om meningsfrihed og udtryksfrihed ("ytringsfrihed"). Dette er selvfølgelig lidt vanskeligt, for hvem skal afgøre, hvornår en holdning ikke længere er en holdning, men en tro og en 'tanke', ikke bare en tanke, men noget mere?

Som Evans skriver (2009, 10-11):

"Domstolen har forhåbentlig undgået at sige, om den anser bestemte former for "tro" for at være religiøse, og da det ikke er nødvendigt for den at gøre det for at kunne anvende paragraf 9 er dette en klog tilgang. Det er imidlertid klart, at Domstolen mener, at det, der med rimelighed kan beskrives som den "almindelige" religiøse tradition - som buddhisme, kristendom, hinduisme, islam, jødedom, sikhisme - alle falder inden for dens anvendelsesområde, og den har erkendt, at det omfatter Jehovas Vidner, Scientology Kirken og mange andre. Dens anvendelighed til overbevisende tankegang af ikke-religiøs karakter, såsom

ateisme og pacifisme, er også velbevist. Flere vanskeligheder er blevet fremkaldt af mindre veletablerede tankemønstre eller af overbevisninger, der dog ikke i sine henseender udbyder et overordnet "vejledende perspektiv" af en tilsvarende omfattende natur".

Følgende liste over begreber relateret til 'tro' kan være nyttig:

- Det holdes almindeligt, at religion indebærer tro, som kan manifesteres i undervisning, praksis, tilbedelse og overholdelse, og at religionen indebærer valg såvel som individuel- og kollektiv handling/aktivitet.
- Religiøse overbevisninger behandles ofte som en slags 'tro', men adskiller sig fra andre overbevisninger, der fx er filosofiske, politiske eller ideologiske.
- Domstolen har udtalt, at 'tro' ("for at kunne komme under beskyttelse af paragraf 9") skal have "en vis grad af slagkraft, seriøs refleksion og betydning", ikke blot at være "blotte meninger eller stærke holdninger", men snarere åndelige eller filosofiske overbevisninger med et identificerbart formelt indhold
- Tro er ofte forstået som værende religiøs tro på grund af deres formål, f.eks. "et højeste væsen", "transcendens", "et højere væsen af guddommelighed".
- Religion involverer ikke blot tro, men et "trossystem", "en troserklæring", "en specifikt formuleret tro".
- Teistiske, ikke-teistiske og ateistiske overbevisninger indgår i kategorien 'tro' for så vidt angår paragraf 9 og lignende paragraffer.
- *The British Religion and Belief Regulation (2003), Equality Act 2010* (jf. Sherwood, s. 33 og 36) har defineret det som følger:
 1. Troen skal være oprigtig
 2. Det skal være en tro og ikke en holdning eller et synspunkt baseret på den foreliggende informationstilgængelighed.
 3. Det må være en tro på et vægtigt og væsentligt aspekt af menneskelivet.
 4. Det skal opnå en vis grad af slagkraft, alvorlighed, samhørighed og betydning.
 5. Det skal være værd respekt i et demokratisk samfund; ikke være uforeneligt med den menneskelige værdighed; og ikke i strid med andres grundlæggende rettigheder.

Punkt 5 ovenfor viser selvfølgelig endnu tydeligere end de øvrige fire punkter, at denne langt fra er 'objektiv' og let anvendelig. Er troen på Jesus Kristus værdig for respekt? Er troen på Satan? Er troen på Shiva? Og hvad med troen på Ron L. Hubbard og den anden Scientology-tro på de såkaldte "thetans"? Flyvende tallerkener? Helbredelse ved håndlægning? Shamanistiske rejser i den anden verden for at bekæmpe onde ånder og genoprette helbred? Osv. Osv.

Litteratur (et uddrag)

An-Na'im, A. A., 1996, "Islamic Foundations of Religious Human Rights" in: J.J. Witte & J. D. Van der Vyver (eds.), *Religious Human Rights in Global Perspectives: Religious Perspectives*, Martinus Nijhoff Publishers: Boston

Blum, J. N. 2018, "Belief: Problems and Pseudo-problems", *JAAR*, 2018, vol.86, issue 3, 642-664

Evans, M. D. 2009, *Manual of the Wearing of Religious Symbols in Public Areas*. French edition: *Manuel sur le port de symboles religieux dans les lieux publics*. Council of Europe Publishing: Strasbourg Cedex

Binderup, L. & T. Jensen (eds.) 2005, *Human Rights, Democracy & Religion*, The Institute of Philosophy, Education and the Study of Religions, University of Southern Denmark: Odense

Hackett, R.I.J. 2005, "Human Rights and Religion: Contributing to the Debate", in: Binderup, L. & T. Jensen (eds.), op.cit. 7-21

Halliday, F. 1996, "Human Rights and the Islamic Middle East", in: Halliday, F. *Islam and the Myth of Confrontation*, Tauris: London, 133-159

Lassen, E.M. 2005 "International Human Rights Law and the Bible: Two International Norm-Setting Standards of the Modern World", in: Binderup, L. & T. Jensen (eds.), op.cit. 84-97

Lassen, E.M. 2016, "The EU and Religious Minorities Under Pressure", in: Benedek, W. et al. (eds.), *European Yearbook on Human Rights 2016*, Intersentia: Antwerp-Vienna-Graz, 159-172

Mayer, A. 1998, "Islamic Reservations to Human Rights Conventions. A Critical Assessment" in: Rutten, S. (ed), *Human Rights and Islam, teksten van het op 6 juni 1997 te Leiden gehouden vijftiende RIMO-symposium*: Leiden

Mayer, A. 1999, *Islam and Human Rights*, 3rd ed., Westview Press: Boulder

Skovgaard-Petersen, J. 2005, "Islamist Responses to Human Rights: the Contribution of Muhammad al-Ghazzali", in: Binderup, L. & T. Jensen (eds.), op.cit. 116-126

Sherwood, Y. 2015, "On the Freedom of the Concepts of Religion and Belief", in: Sullivan, W.F. et al. (eds.), op. cit. 29-44

Sullivan, W. F. et al. (eds.) 2015, *Politics of Religious Freedom*, University of Chicago Press: Chicago & London

Wiebe, D. 1979, "The Role of 'Belief' in the Study of Religion: A Response to W.C. Smith", *NVMEN* 26 (2), 234-49